

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті автор аналізує взаємозв'язок прав людини і толерантності, вказує на чинники, що гальмують утвердження толерантних відносин та окреслює умови, дотримання яких сприятиме гармонізації українського суспільства та забезпечить повагу до прав і свобод людини.

Ключові слова: толерантність, права людини, громадянське суспільство.

В статье автор анализирует взаимосвязь прав человека и толерантности, указывает на факторы, которые противодействуют утверждению толерантных отношений, и очеркивает условия, соответствия которым способствует гармонизации украинского общества и обеспечивает уважение к правам и свободам человека.

Ключевые слова: толерантность, права человека, гражданское общество.

This article deals with connection of human rights and toleration, defines some factors that are not appropriate for tolerate public relations. The author describes also some conditions which can support the respect of human rights and harmony in public affairs.

Key words: toleration, human rights, civil society.

Намагаючись охарактеризувати сутність толерантності, слід, в першу чергу, відзначити, що це якість культури (моральної, правової, політичної) будь-якого суспільства, соціальних верств, кожного громадянина, незалежно від статі, віку, етнічної, конфесійної чи расової приналежності. Толерантність має різні форми: особиста, суспільна, державна. Основною вимогою толерантної культури є вільне сповідування кожним громадянином, соціальними групами, суспільством вільно обраних моральних, соціально-політичних, світоглядних переваг. Вона передбачає їх лояльне, терпиме, не вороже, поважне ставлення до вибору інших. Тому важливим компонентом толерантності є розуміння світосприйняття, традицій, звичок, почуттів, способів дії, що відмінні від наших.

У багатьох словниках поняття толерантність характеризується як терпимість до чужих понять та вірувань. Толерантність – одне з ключових понять, яке прагне запроваджувати суспільство, що засвоює демократичні принципи у взаємодії один з одним, з владою, з носіями інших поглядів [1].

Толерантність (від лат. – *tolerantia* – терпіння) – різновид взаємодії та взаємовідносин між різними сторонами – індивідами, соціальними групами, державами, політичними партіями, за якого сторони виявляють сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позиціях та діях. Поява терміна «толерантність» у політичній теорії і практиці характерна саме для сучасного стану світового

співтовариства, коли люди (у т. ч. державні й політичні діячі) все більше розуміють необхідність встановлення цивілізованих, дружніх взаємовідносин між різними народами та країнами [2, с. 661].

У міжнародно-правових документах (ООН, Ради Європи, ОБСЄ) в галузі прав і основних свобод людини не вживається термін «толерантність», а натомість слово «терпимість» і похідний від нього термін «нетерпимість». Це практика офіційних публікацій ООН – Загальної декларації прав людини (1948), Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966), Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії або переконань (1981) та ін.; Ради Європи – Рамочної конвенції про захист національних меншин (1995) та ін.; Європейського парламенту – Постанова про секти в Європі (1996); Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи – «Релігія та зміни в Центральній і Східній Європі» (2007); Організації з безпеки та співробітництва в Європі – Підсумкового документа Віденської зустрічі (1989), Копенгагенської наради з людського виміру (1990) та ін. [3, с. 7-56].

Толерантність ґрунтується на визнанні та повазі до універсальних прав і основних свобод людини. Компонент поваги в толерантній культурі – особистий, суспільний або міждержавний – обумовлений прийняттям і правильним розумінням, як зазначено в Декларації принципів толерантності (ЮНЕСКО, 1995), «великого розмаїття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської

особистості» [4, с. 89]. А цьому сприяють знання, спілкування, відкритість, свобода думки, совісті та переконань, що дозволяють бачити не тільки різницю в плюралістичному світі, але й єдність у багатоманітті. Очевидно, що лише дотримуючись подібних орієнтирів є шанс досягти згоди і миру між різними індивідами, суспільними стратами, державами, цивілізаціями.

Взаємозв'язок прав людини і толерантності прослідковується у багатьох національних і міжнародних документах. Так, в Декларації принципів толерантності (1995) стверджується, що «терпимість – це перш за все активні відносини, що формуються на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини...»; що «терпимість – це поняття, яке означає відмову від догматизму, від абсолютизації істини та утвердження норм, що встановлюються у міжнародно-правових актах у галузі прав людини» [5, с. 32].

Аналогічний підхід закріплений і в преамбулі до Загальної декларації прав людини 1948 р., в якій зазначено, що «визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру», що «зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства» [6, с. 8].

Таким чином, толерантність невід'ємно пов'язана з концепцією прав людини. Вона формується на основі утвердження прав і основних свобод людини, плюралізму, демократії. Для неї є характерним також акт неприйняття расизму, ксенофобії, релігійної нетерпимості, тероризму, різного роду екстремізму. При цьому терпимість повинні проявляти як окремі громадяни і соціальні групи, так і народи, держави.

У доповідях Спеціального доповідача ООН з питань про сучасні форми расизму Комісії ООН з прав людини Моріса Глельє-Ананзо розглядаються випадки проявів нетерпимості в різних країнах відносно чорношкірих, арабів, китайців, мусульман, євреїв, циган, емігрантів та робітників-мігрантів. Спеціальний доповідач ООН з прав людини Габриєла Родригес-Пісарро підкреслила, що «це особливо вірно у випадках з багаточисельними мігрантами без документів або з неурегульованим статусом, включаючи жертв торгівлі людьми, які є найбільш уразливими до порушення прав людини». У своїй доповіді Комісії ООН з прав людини вона вказує, що «люди, чий колір шкіри, фізичний вигляд, одяг, говірка або вірування відмінні від загальноприйнятого більшістю людей у країні перебування, часто піддаються фізичному насиллю або іншому порушенню прав людини, незалежно від їх правового статусу» [7, с. 20].

Важливо підкреслити, що прояви расизму можуть поглиблювати не лише різке зростання нетерпимості, дискримінації та ксенофобії, але і нерівний розподіл багатства, виключення із соціального життя та маргіналізації. В представлених Комісії ООН з прав людини доповідях приділяється увага також

діяльності неонацистських організацій, так званих скінхедів, використання Інтернету з метою розв'язання расової ненависті.

Як показує політична практика у багатьох країнах світу, встановленню толерантних відносин у суспільстві заважає відсутність політичної волі, недосконале законодавство, відсутність відповідної стратегії та конкретних дій зі сторони держав, а також збереження расових переконань та негативних стереотипів. У реальному житті незмінно виникає загроза вседозволеності, тому необхідні, як справедливо підкреслювала Верховний комісар ООН з прав людини Мері Робінсон, «чіткі гарантії захисту уразливих соціальних груп, у тому числі жінок, дітей, корінних народів, меншин, мігрантів та інших маргінальних груп всередині країн» [8, с. 21].

Не дивлячись на те, що вимога недискримінації є однією з основоположних принципів міжнародного права, дискримінація за ознакою раси, статі, релігії, мови, політичних та інших переконань, національного, соціального або іншого походження зберігається майже в кожній країні світу.

Формування толерантної свідомості та поведінки, віротерпимості, профілактика проявів ксенофобії, фанатизму є актуальною проблемою і для України. Досліджуючи проблеми формування толерантної поведінки молоді в умовах полікультурного середовища, О. Грива розглядає толерантність як «психоемоційну стійкість особистості та її терпиме ставлення до інших у різних аспектах: особистісному, гендерному, культурному, етнічному (національному), конфесійному (релігійному)» [9, с. 247].

Вкрай важливо використовувати в повній мірі вітчизняну систему освіти при вирішенні завдань вироблення толерантної поведінки у молоді, профілактики екстремізму, націоналізму, зменшення ризиків соціальних вибухів та прискорення становлення інститутів громадянського суспільства.

Чинниками, що гальмують утвердження прав людини в Україні є криміналізація суспільства, відсутність цілеспрямованої політики з формування толерантних відносин у суспільстві, недостатня роль педагогіки в цій сфері. Необхідно виховувати терпимість до інших з дитячого віку, в сім'ї, в навчальних закладах.

Наступним чинником інтолерантності є деґу-манізація суспільних відносин, прояви насилля. Зростання організованої злочинності, вирішення особистих, комерційних, політичних та інших суперечок з використанням зброї, замовні вбивства, корупція, бюрократичне свавілля без сумніву гальмують утвердження принципів толерантності в суспільстві. Формуванню толерантності заважає також несприятлива соціально-економічна ситуація. Кризовий стан економіки, гальмування реформ, глибоке розшарування суспільства також можуть привести не тільки до соціальної напруги, але і до вибуху.

Серед чинників, що гальмують утвердження прав людини та формування толерантних відносин

в Україні, є порушення прав людини, особливо прав жінок, інвалідів, ув'язнених, військовослужбовців, соціально уразливих груп суспільства.

Існують й інші, об'єктивні протиріччя та конфліктні форми розвитку суспільства перехідного типу, що характерні для України. Це і системна криза загалом, і недосконалість українського законодавства та судової системи, нестійкий економічний розвиток суспільства. Особливого значення набувають взаємовідносини політичних та регіональних еліт, влади та олігархів. Постійний ріст цін, зростання безробіття, факт відсторонення більшості народу від участі в політичному та економічному житті держави призводять до соціального невдоволення. Україна.

Побороти кризовий стан можливо лише за умови відмови різних рухів та соціальних груп від жорсткої конфронтації, при налагодженні співробітництва між ними в інтересах утвердження гідних стандартів життя та розбудови суверенної держави.

Поширення толерантних принципів, відмова від монополії на істину, готовність до компромісу та діалогу передбачають наявність цілого комплексу умов – об'єктивних та суб'єктивних. Тут, в тій чи іншій мірі, впливають багатоманітні фактори – історичні традиції, ментальність різних верств населення, політична воля і особливі інтереси центральної та регіональної еліт, ступінь правової та політичної культури громадян, наявність відповідного законодавства та ефективна діяльність правоохоронної системи, соціально-економічні умови, характер взаємовідносин між етносами та релігійними спільнотами, їх відкритість іншим культурам, позиція представників інтелігенції, особливо тих, хто працює в засобах масової інформації. Виключне значення має шкільне та вузівське виховання, що покликане формувати в молодій людини відкритість до інших культур, здатність цінувати свободу свою та інших, поважати людську гідність та індивідуальність, попереджати конфлікти або вирішувати їх ненасильницькими засобами.

На сучасну вітчизняну політичну культуру, що формує підрастаюче покоління, значно впливають особливості існуючого строкатого спектру політичних рухів та партій. Сьогодні достатньо слабкі позиції політичних сил – зважених, неагресивних, здатних слухати і, головне, чути аргументи опонентів. Адже до терпимості схильні не самовпевнені фанатики, які дотримуються гасла «хто не з нами, той проти нас», а врівноважені діячі, що прагнуть до стабільності та уникають різких політичних дій. Тому політично центристському табору (в якому знайдеться місце для різних політичних сил: від громадянських до екологічних рухів, від демократичних молодіжних і жіночих рухів до етнічних і релігійних організацій) ще необхідно розвиватись та зміцнити в Україні. Тільки з його допомогою

можливо перетворити конфліктну політичну культуру в толерантну, демократичну, громадянську.

Для поступового поширення в українському суспільстві принципів толерантності важливе значення має утвердження в ньому свободи совісті, ставлення до послідовників будь-якої релігійної чи світської течії, світоглядних систем без дискримінації, утиску прав за віросповіданням, світоглядними ознаками.

Дотриманню прав людини та встановленню толерантних відносин у суспільстві сприятиме:

- формування правової та політичної культури, якостей громадянина, утвердження принципів поваги до прав і свобод людини;
- забезпечення принципів толерантності, а значить, і принципів утвердження прав людини (єдності всіх видів прав людини: особистих, економічних, соціальних, політичних, культурних; рівності та гарантованості прав людини; єдності прав і обов'язків);
- політичний плюралізм;
- економічна свобода;
- удосконалення законодавства у сфері прав людини.

Виховання в дусі толерантності та протидії екстремізму залежить від об'єктивного і багатостороннього врахування сьогоденних реалій, від уміння спиратися на позитивні духовні, соціальні традиції та нейтралізувати негативні чинники. Для суспільних настроїв, що поділяє переважна більшість українських громадян, є характерним лояльне ставлення до людей інших вірувань та переконань, готовність до терпимості, доброзичливості, співробітництва в різних сферах – від побуту до політики.

У системі культурно-виховних заходів утвердження толерантних установок важко переоцінити значення радіо і телебачення, друкованих та електронних засобів інформації, поміркованого, делікатного тону усних та друкованих виступів публіцистів, політиків. Необхідно створювати умови для діалогу, загальної злагоди, співробітництва різних сил; перші особи в державі, лідери політичних партій, молодіжних та інших громадських організацій покликані бути втіленням толерантних принципів. Вони повинні виключити методи лобового зіткнення, вміти на основі існуючого законодавства налагоджувати погоджувальні процедури, співробітництво всіх конструктивних сил.

Таким чином, формування толерантного суспільства в Україні можливе за наявності в державі певних передумов, а саме: більш-менш досконалого, нормально працюючого законодавства, конкурентної ринкової економіки, політичного плюралізму. Все повинно бути спрямовано на забезпечення прав і свобод людини, тобто на створення ефективно діючих механізмів їх захисту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Роль концепта «толерантность» в формировании демократического общества [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://experts.in.ua/baza/analitike/index.php ELEMENT-IG=11252>.
2. Політичний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – К.: Вид-во «Генеза», 2004. – 735 с.
3. Религия и закон. Правовые основы свободы совести и деятельности религиозных объединений в странах СНГ и Балтии: Собрание правовых актов. – М.: Юриспруденция, 2002. – 510 с.
4. Декларація принципів толерантності // Толерантність: теорія і практика. Роздуми філософів і релігійних знавців. Міжнародні правові документи (витяги). – К., 2004. – 156 с.
5. Права человека. Толерантность. Культура мира // Документы. – М.: МШПЧ., 2002. – 202 с.
6. Права людини: Міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи. – К.: Факт. – 2001. – 151 с.
7. Гражданские и политические права. Несовместимость демократии и расизма // Доклад Верховного комиссара ООН по правам человека: Экономический и социальный Совет ООН, 7 февраля 2002 г. – М.: МШПЧ., 2002. – 52 с.
8. Там само. – С. 21.
9. Грива О.А. Пути воспитания толерантной личности в поликультурном обществе / О.А. Грива // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): сб. науч.-метод. статей. – М., 2003. – С.244-251.

Рецензенти: Колісніченко А.І., д.і.н., професор;
Ярошенко В.М., к.політ.н., доцент.

© Колесніченко Н.М., 2010

Стаття надійшла до редколегії 17.10.2009 р.